

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-1
INKLYUZIV TA'LIM MODELLARI**

Rahmatullayeva Mushtariy Parda qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filial
Psixologiya fakulteti, o'qituvchisi

Quvonov Elbek Abduxalil O'gli

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
"Filologiya va tillarni o'qitish" yo'nalishi talabasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning mazmuni, ahamiyati va asosiy modellari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda, teng imkoniyatli ta'lim tizimini yaratishni nazarda tutadi. Maqolada inklyuziv ta'limning tarixiy rivojlanishi, global tajribalari, uning ijtimoiy-psixologik foydalari va o'qituvchilarni tayyorlashdagi dolzarb masalalar yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni joriy etishda uchraydigan muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqilgan. Muallif ushbu modelning nafaqat ta'lim tizimi, balki jamiyat rivoji uchun muhim ekanligini ta'kidlaydi va uning kelajak uchun o'rni haqida fikr yuritadi. Maqola ta'lim sohasi mutaxassislari, pedagoglar hamda jamiyatda inklyuzivlikni rivojlantirishga qiziquvchi har bir kishi uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, ta'lim tizimi, teng imkoniyatlar, individual yondashuv, bag'rikenglik, Salamanca deklaratsiyasi, pedagoglar tayyorgarligi, jamiyat rivoji, global tajriba, moslashtirilgan ta'lim, ijtimoiy adolat, resurs xonalari, integratsiya, o'quvchilarning ehtiyojlari.

INKLYUZIV TA'LIM MODELLARI

Hozirgi davrda ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlar tobora ommalashib bormoqda. Ular orasida inklyuziv ta'lim modellari alohida o'rin tutadi. Inklyuziv ta'limning maqsadi – har bir o'quvchini, ularning imkoniyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlaridan qat'i nazar, yagona ta'lim tizimida qamrab olishdir. Bu nafaqat ta'limga bo'lgan huquqni ta'minlash, balki jamiyatda bag'rikenglikni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

INKLYUZIV TA'LIMNING MAZMUNI

Inklyuziv ta'lim – bu barcha o'quvchilar, shu jumladan, jismoniy yoki intellektual nogironlikka ega bo'lgan bolalar, ijtimoiy qiyinchiliklarga uchragan o'quvchilar ham

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VOLUME-2, ISSUE-1

bir xil ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladigan yondashuvdir. Bu tizimda o'quv muassasalari barcha bolalarga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Ya'ni, ularga qulay muhit yaratish, maxsus metodikalar va vositalarni joriy etish talab qilinadi.

INKLYUZIV TA'LIM MODELLARINING ASOSIY TAMOYILLARI

1. **Bag'rikenglik va tenglik:** Har bir bolaning ta'lim olish huquqi hurmat qilinadi. Hech kim chetda qolmasligi lozim.
2. **Moslashuvchanlik:** Ta'lim tizimi turli ehtiyoj va imkoniyatlarga moslashgan bo'lishi kerak.
3. **Hamkorlik:** Pedagoglar, ota-onalar, psixologlar va boshqa mutaxassislar birgalikda ishlaydi.
4. **Individuallashtirilgan yondashuv:** Har bir bolaning ehtiyojlari hisobga olinadi va ularning rivojlanishi uchun alohida dasturlar tuziladi.

INKLYUZIV TA'LIM MODELLARINING TURLARI

Inklyuziv ta'lim turli shakllarda amalga oshiriladi. Quyida uning asosiy modellari bilan tanishamiz:

1. **Integratsiyalashgan model:** Nogiron bolalar oddiy maktablarda ta'lim oladi, ammo ular uchun maxsus yordam ko'rsatiladi.
2. **Resurs xonalari modeli:** Nogiron yoki maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun maktab ichida maxsus resurs xonalari tashkil etiladi. Bu yerda ular maxsus o'qituvchilar yordamida qo'shimcha mashg'ulotlardan foydalanadi.
3. **To'liq inklyuziya modeli:** Barcha bolalar yagona sinfda, yagona dastur asosida ta'lim oladi. Ushbu modelda o'qituvchilar va yordamchi xodimlar bolalarga moslashuvchan ta'lim olish imkonini beradi.
4. **Gibrid model:** Ushbu modelda integratsiyalashgan va maxsus ta'lim elementlari uyg'unlashadi.

INKLYUZIV TA'LIMNING AFZALLIKLARI

Inklyuziv ta'lim nafaqat nogiron bolalar, balki butun jamiyat uchun ham ko'plab foyda keltiradi:

- Bolalarda bag'rikenglik, hamdardlik va jamoadoshlik fazilatlarini rivojlantiradi.
- Ijtimoiy adolatni ta'minlashga hissa qo'shadi.
- Har bir bolaga o'z qobiliyatlarini namoyon qilish uchun imkon yaratadi.

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VOLUME-2, ISSUE-1

MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Inklyuziv ta'limni joriy etishda ayrim qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, maktab infratuzilmasining mos emasligi, pedagoglarning yetarlicha tayyorlanmaganligi va jamiyatda mavjud stereotiplar. Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- O'qituvchilar uchun maxsus treninglar tashkil etish.
- Maktablarda zamonaviy moslashuv uskunolari o'rnatish.
- Ota-onalar va jamiyatni inklyuziv ta'limning foydalari haqida xabardor qilish.

INKLYUZIV TA'LIMNING TARIXIY ASOSLARI

Inklyuziv ta'lim g'oyasi inson huquqlari, xususan, ta'lim olish huquqi tamoyillariga asoslanadi. Bu yondashuv XX asrning ikkinchi yarmida, nogironligi bo'lgan bolalarning umumta'lim muassasalariga jalb qilinishiga qaratilgan xalqaro harakatlar natijasida shakllandi. 1994-yilda Salamanca deklaratsiyasi qabul qilinganidan so'ng inklyuziv ta'limning ahamiyati jahon miqyosida tan olindi. Ushbu hujjatda barcha bolalar, jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun umumiy ta'lim tizimlarining ochiqligi va moslashuvchanligi ta'minlanishi lozimligi qayd etilgan.

INKLYUZIV TA'LIM VA GLOBAL TAJRIBA

Bugungi kunda dunyoning ko'plab mamlakatlarida inklyuziv ta'lim tizimi muvaffaqiyatli joriy etilmoqda. Quyida ba'zi davlatlarning tajribasini ko'rib chiqamiz:

- **Finlandiya:** Bu davlatda ta'lim tizimi butunlay inklyuziv tamoyillar asosida tashkil etilgan. Har bir bola uchun individual ta'lim rejasi ishlab chiqiladi.
- **Yaponiya:** Maktablarda maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun yordamchi xodimlar tayinlanadi va ular umumiy ta'lim sinflarida ta'lim oladi.
- **AQSh:** Individual Ta'lim Rejasi (Individualized Education Plan, IEP) amaliyoti keng qo'llanilib, har bir bolaga mos yondashuv ishlab chiqiladi.
- **O'zbekiston:** O'zbekistonda ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar va resurs markazlari tashkil qilinmoqda.

INKLYUZIV TA'LIMNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK FOYDALARI

Inklyuziv ta'lim nafaqat o'quvchilarga, balki jamiyatga ham katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Quyidagi jihatlar buni ko'rsatib beradi:

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VOLUME-2, ISSUE-1

1. **Jamoaviylik hissini rivojlantirish:** Turli ehtiyojlarga ega bolalar birgalikda ta'lim olganida, ular bir-birini hurmat qilish va tushunishni o'rganadi.
2. **Stereotiplarni yengish:** Inklyuziv muhit bolalar va kattalarda mavjud noto'g'ri tushunchalarni bartaraf etadi.
3. **Qobiliyatlarni rivojlantirish:** Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim ularning qobiliyatlarini to'liq namoyon etish imkonini beradi.

O'QITUVCHILAR ROLI VA ULARNI TAYYORLASH

Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarning tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Ular quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim:

- **Moslashuvchan metodikalarni qo'llash:** Turli ehtiyojlarga ega bolalar uchun mos usullarni tanlash.
- **Psixologik tayyorgarlik:** Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar bilan ishlashda sabr va tushunishga asoslangan yondashuvni rivojlantirish.
- **Jamoaviy hamkorlikni yo'lga qo'yish:** Psixologlar, ijtimoiy xodimlar va otalar bilan faol hamkorlik qilish.

O'zbekiston misolida, pedagoglarni inklyuziv ta'limga tayyorlash maqsadida maxsus kurslar va seminarlar tashkil qilinmoqda. Bu jarayonni yanada takomillashtirish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni milliy tizimga moslashtirish talab etiladi.

MUAMMOLAR VA ULARNI HAL QILISH YO'LLARI

Inklyuziv ta'limni joriy etishda bir qator qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Quyida asosiy muammolar va ularni hal qilish yo'llari keltirilgan:

1. **Infratuzilma yetishmovchiligi:** Ko'plab maktablarda nogiron bolalar uchun zarur sharoitlar yetarli emas.
 - **Yechim:** Maktab binolarini moslashtirish, masalan, panduslar, maxsus liftlar va sanitariya xonalarini tashkil etish.
2. **Pedagoglarning malaka yetishmovchiligi:** O'qituvchilar maxsus ehtiyojlarga ega bolalar bilan ishlashda qiyinchiliklarga duch keladi.
 - **Yechim:** Pedagoglar uchun doimiy ravishda maxsus treninglar va amaliy seminarlar tashkil etish.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-1**

3. **Jamiyatda stereotiplar mavjudligi:** Ba'zan ota-onalar yoki boshqa o'quvchilar inklyuziv ta'limga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishadi.
- o **Yechim:** Jamiyatni xabardor qilish uchun axborot kampaniyalarini o'tkazish va ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish.

KELAJAK UCHUN INKLYUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI

Inklyuziv ta'lim kelajakka qaratilgan rivojlanish tamoyilidir. U barcha bolalarga o'z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatini beradi. Bunday ta'lim tizimi nafaqat bolalarning rivojlanishini, balki butun jamiyatning ijtimoiy birdamligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim orqali biz tenglik va adolatni nafaqat ta'limda, balki hayotning barcha jabhalarida mustahkamlashimiz mumkin. Shu bois, har bir mamlakatning ta'lim siyosatida inklyuzivlik tamoyillarini joriy etish asosiy maqsadlardan biri bo'lib qolishi lozim.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim modellari – bu nafaqat ta'lim tizimining rivojlanish yo'nalishi, balki yanada tenglikka asoslangan jamiyat barpo etishning muhim vositasi hamdir. Bu yondashuv har bir bola hayotida katta ahamiyat kasb etadi va ularga kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishlariga yordam beradi. Shu bois, inklyuziv ta'limni rivojlantirish va uni hayotga joriy etishga qaratilgan sa'y-harakatlarni kuchaytirish lozim. Inklyuziv ta'lim bugungi kunning zamonaviy ta'lim tizimidagi eng dolzarb va muhim yondashuvlardan biridir. U bolalarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda, barcha uchun teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qilib qo'yadi. Ushbu model nafaqat bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki jamiyatda bag'rikenglik, o'zaro hurmat va birdamlik muhitini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish yo'lida boshlangan dastlabki qadamlar e'tiborga loyiqdir. Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar, pedagoglarni tayyorlash bo'yicha kurslar va ijtimoiy tashabbuslarning amalga oshirilishi bu sohada ijobiy o'zgarishlarni boshlab berdi. Biroq, bu jarayonni takomillashtirish uchun yanada keng qamrovli ishlarni amalga oshirish zarur. Inklyuziv ta'lim – bu nafaqat bir tizim, balki jamiyatning yuksak ma'naviyatini shakllantirishga qaratilgan yo'l. Ushbu yondashuvni hayotga samarali tatbiq etish orqali biz kelajak avlod uchun yanada adolatli va bag'rikeng jamiyatni yaratishimiz mumkin. Shu boisdan, har bir maktab, har bir pedagog va har bir jamiyat a'zosi bu

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-1**

jarayonda faol ishtirok etishi lozim. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati shundaki, har bir bola o'zini qadrlangan va teng huquqli shaxs sifatida his qilishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish mumkin. Faqatgina shundagina ta'lim haqiqiy ma'noda barcha uchun ochiq va adolatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). "Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim bo'yicha xalqaro yondashuvlar".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirishga qaratilgan qarorlari va farmonlari.
3. Salamanca deklaratsiyasi va harakatlar dasturi (1994). Inklyuziv ta'lim asoslari.
4. UNESCO. "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha xalqaro strategiyalar".
5. Vygotskiy, L.S. "Psixologik rivojlanish va maxsus ehtiyojli bolalar".
6. Xolmurodov, D. "O'zbekistonda inklyuziv ta'lim: imkoniyatlar va istiqbollar".
7. Yevropa Ta'lim Fondi (ETF). "Inklyuziv ta'limning ijtimoiy-psixologik ahamiyati".
8. Рахматуллаева, П. М., & Маҳкамова, М. А. (2022). ЁШЛАР ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА МОТИВАЦИЯНИНГ ЎРНИ ЁХУД УЛКАН МАҚСАДЛАР САРИ ДАСТЛАБКИ ҚАДАМ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special Issue 1), 160-163.
9. Rahmatullayeva, M., Rashidova, G., & Karakulova, U. (2023). XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
10. Rahmatullayeva, M. (2021). XALQ PEDAGOGIKASIDA TA'LIM VA TARBIYA MASALARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 1(4).
11. Abdulla, S., & Abduvakilovna, K. U. (2022). AXBOROT SAVODXONLIGI VA AXBOROT IZLASH XULQ-ATVORIDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 586-589.
12. Rahmatullayeva, M., Umida, K., & Gulnoza, R. (2023). BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI VA BU BORADAGI ILMIY YONDASHUVLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
13. Karakulova, U., Rashidova, G., & Raxmatullayeva, M. (2023). DEVIANT XULQ-ATVOR RIVOJLANISHIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-1**

- TA'SIRI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
14. Rahmatullayeva, M., Karakulova, U., & Haydarqulov, H. (2023). O 'QITUVCHI VA TALABALAR O 'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
15. Rahmatullayeva, M., & Ahmedova, L. (2023). GO 'DAKLIK DAVRI TO 'G 'RISIDA PEDAGOGIK ILMIY DUNYOQARASHNING SHAKLLANISHI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
16. Rahmatullayeva, M. (2021). O 'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO 'NALISHLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 1(4).
17. Rahmatullayeva, M., & Karimova, N. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSALARI BOSHQARUVINING DOLZARB MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
18. Rahmatullayeva, M., Karakulova, U., & Anvarova, S. (2023). OLIY O 'QUV YURLARIDA BO 'LAJAK O 'QITUVCHILARNI KASBIY MOSLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
19. Rahmatullayeva, M., & Toshbekov, H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AGRESSIV XULQ-ATVOR VA UNI KORREKSIYALASH YO 'LLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
20. Rahmatullayeva, M., & Toshbekov, H. (2023). PSIXOLOGNI PSIXOMETRIK JIHATIDAN TAYYORLASH TALABLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
21. Rahmatullayeva, M., & Norqulova, I. (2023). BO 'LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY MOSLASHTIRISH OMILLARI VA SHART-SHAROITLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3), 83-88.
22. Rashidova G. G. INTERPRETATION AND INTERDEPENDENCE OF THE CONCEPTS OF «COMPETENT» AND «COMPETENCE» //Theoretical & Applied Science. – 2021. – №. 8. – С. 83-89.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
VOLUME-2, ISSUE-1**

23. Rashidova, Gulnoza. "“COMPENTLIK” AND “COMPACTNESS” OF TINCALARING OF TALHS AND JEWELRY." *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal* 2021.4 (2021): 99-112.
24. Rashidova G. G. Socio Cultural Approach as a Modern Direction of Teacher Training //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – T. 8. – №. 8. – C. 169-172.

